

Middelalderarkæologi i dag

– nogle reflektioner

Af Mette Svart Kristiansen, lektor ved Afdeling for Middelalderarkæologi, Aarhus Universitet

I artiklen fremlægges nogle reflektioner over faget, som står over for nye udfordringer og krav til profilering i forbindelse med mange nye fysiske og administrative omstruktureringer. Blandt andet fremlægges nogle synspunkter på fagets forhold til teori og metode samt ønsker til fagets fremtid og nye arbejdsopgaver.

Fra metafor til universitetsfag

Middelalderen som et begreb blev skabt i renæssancen som en noget nedladende betegnelse for forfaldsperioden mellem antikken og renæssancen. Middelalderen blev altså ikke defineret i kraft af sig selv, men som det den *ikke* var, vurderet på baggrund af tiden før og efter. Middelalderen har med sine utallige og velbevarede levn efterladt markante spor, og studiet af middelalderens kulturlevn blev længe varetaget af historikere, kunsthistorikere og arkitekter ansat på Nationalmuseet og senere af lokalmuseer spredt over landet. Det var især kirker, klostre og borge samt kunsthåndværk og kalkmalerier, som havde interesse. I midten af 1900-tallet skete et egentligt gennembrud for middelalderarkæologien. Omfattende byudgravninger med velbevarede, metertykke kulturlag, undersøgelser i kirkegulve og borge samt udviklingen af marinarkæologien gjorde det tydeligt, at der var behov for en arkæologi specielt for middelalderen (Roesdahl 1997: 34ff). Omtrent samme udvikling ses i det øvrige Europa. Dette førte i 1971 til fagets oprettelse ved Aarhus Universitet, og det er dermed det yngste af de arkæologiske fag i Århus og København. I dag er Afdelingen en af Europas største.

Arkæologi er grænseløs i tid og rum – men karakteriseret ved mange interne grænser. Disse er både defineret af tid, rum og kildegrundlag. Disciplinen middelalderarkæologi er således dels afgrænset som en *periode* i forhold til den foregående vikingetid og den efterfølgende

renæssance, dels *metodisk* som en historisk arkæologi.

Baggrunden for oprettelsen af faget Middelalderarkæologi var, ud over tidligere omtalte forhold, en interesse for *perioden*. I Danmark fortolkes middelalderens nedre grænse bredt med vikingetiden som en overgangsperiode, mens den i Sydeuropa sættes ved Romerrigetets fald i 400-årene. Mere sammenfaldende er middelalderens øvre grænse ved renæssancens begyndelse og reformationstiden, i Sydeuropa i 1400-tallet, i Nordeuropa ca. 1500/1550.

Historisk arkæologi kan defineres som studiet af perioder eller samfund med tekst (Andrén 1997). Den drives af flere discipliner med forskellig afgrænsning i tid og rum, i Danmark middelalderarkæologi, klassisk arkæologi og nærorientalsk arkæologi. Både betegnelsen og definitionen heraf er problematisk, men dog almindelig udbredt med flere underforståede forbehold. For det første kan betegnelsen give det indtryk, at forhistorisk arkæologi er ahistorisk, hvilket naturligvis ikke er tilfældet. For det andet er det ikke muligt på baggrund af tilstedeværelse eller fravær af tekst klart at adskille perioder, samfund og problemstillinger i tid og rum og dermed definere afgrænsningen til det *forhistoriske*. Det skyldes de skriftlige kilders karakter, idet de dels kan have større geografisk rækkevidde end deres umiddelbare kontekst og dermed indeholde informationer om samtidige skriftløse samfund andetsteds (eksempelvis Tacitus' beskrivelse af germanerne); dels kan de omfatte ældre, mundtlige over-

leveringer og derved række tilbage i en skriftløs tid (eksempelvis sagaer og sagnstof). Det skyldes også den kun langsomt stigende tekstmængde og en ikke klar definition af, hvornår der er "nok" tekst. Desuden findes mange områder, som slet ikke eller blot perifert bliver belyst gennem de skriftlige kilder, og hvor problemstillinger udelukkende kan belyses ud fra materielle levn. Fordi der findes skriftlige kilder, belyser de jo blot visse aspekter af samfundet og med en helt særlig hensigt, eksempelvis skatter og afgifter, og det er tilmed tit helt tilfældigt, hvad der er bevaret.

Et fag i vækst

Afdeling for Middelalderarkæologi, som fysisk findes på Moesgård syd for Århus, er fortsat det eneste sted i Danmark, hvor man kan uddannes til middelalderarkæolog. Kronologisk dækker faget perioden ca. 950-1550, fra kristendommens indførelse til reformationstiden, og geografisk ligger hovedvægten på middelalderens Danmark med relevante udblik til Europa med Grønland.

Faget har siden starten i 1971 været i stadig vækst, og fra midten af 90'erne til i dag har der været et gennemsnitligt optag på 22 studerende. Hertil kommer studerende på bifag/ suppleringsfag. I dag har faget ca. 150 indskrevne studerende, hvoraf der inden for de sidste fem år gennemsnitligt er udannet fem kandidater årligt; det tal vil stige, efterhånden som de store årgange kommer igennem systemet. På lærerside er der nogenlunde i takt hermed sket en opnormering fra een enkelt fast lærer, fagets daværende professor Olaf Olsen samt en stipendiat, Else Roesdahl, til en professor og fire lektorer med hvert deres fagområde samt tre stipendiater. Hertil kommer en adjungeret professor og en ekstern lektor (se Afd. for Middelalderarkæologi).

Størstedelen af de studerende tager en bachelorgrad med efterfølgende kandidatuddannelse. Suppleringsfaget vælges tit inden for forhistorisk arkæologi eller historie, men der ses også kombinationer med eksempelvis informatik for kulturhistorikere, kunsthistorie, etnologi, geografi, særligt tilrettelagte

uddannelser på arkitektskolen eller inden for human antropologi, hvilket viser fagets tværfaglighed og de mange kombinationsmuligheder. Med årlige, tværfaglige Socrates-kurser ("Early Medieval Society and Culture (700-1200): The Baltic and the North Sea"), som afholdes i samarbejde mellem universiteter i syv lande, gives mulighed for både speciale- og magisterstuderende og ph.d.-stipendiater at deltage i internationale kurser. Siden midten af 90'erne har Afdelingen uddannet fem ph.d.-stipendiater, og for tiden er tre i gang. Med et generationsskifte i horisonten og af hensyn til den almindelige fagudvikling er denne udvikling positiv og nødvendig. Med oprettelsen af Dansk Arkæologisk Forskerskole i 2002 er skabt et større og dermed også mere inspirerende og dynamisk miljø for de deltagende fags ph.d.-stipendiater (se Dansk Arkæologisk Forskerskole). Samarbejdet er i praksis udvidet med nordiske ph.d.-stipendiater i arkæologi. I formelt nordisk regi er desuden netop oprettet Nordisk Arkæologisk Forskerskole under NorFa (se NorFa - Dialogues with the Past).

Afdelingen står i dag midt i omfattende forandringer af de fysiske og administrative rammer, som dels er udsprunget af pladsproblemer, oprettelsen af et nyt storinstitut, den nye universitetslov samt krav om en ny studieordning. I forbindelse med fakultetets nye struktur med syv storinstitutter er instituttet på Moesgård (Institut for Forhistorisk arkæologi, Middelalderarkæologi, Etnografi og socialantropologi) lagt sammen med Institut for Klassisk arkæologi og Institut for Lingvistik. Det nye institut, Institut for Antropologi, Arkæologi og Lingvistik er oprettet med virkning fra 1. februar 2004.

Studerende, undervisere og sekretærer, bibliotek og læsepladser har indtil i år, med enkelte satellitter som undtagelse, haft hjemsted i hovedbygningens smukke men lille nordfløj. Behovet for større fysiske rammer har indtil videre ført til oprettelsen af et nyt fællesbibliotek for alle Moesgård-fagene med edb-brugerrum og læsepladser placeret i midlertidige pavillioner. Oprettelsen af et nyt fællessekretariat for hele instituttet har desuden ført til

en fysisk sammenflytning af sekretærerne for middelalderarkæologi og forhistorisk arkæologi. Disse omstruktureringer er blot begyndelsen.

Teori og metode

Den videnskabelige specialisering fra midten af 1800-tallet var hovedsageligt empirisk betinget og førte til dels *objekt*centrerede discipliner som arkæologi, kunsthistorie og arkitekturhistorie på den ene side og *tekst*centrerede discipliner som historie og sprogvidenskab på den anden. Middelalderarkæologien havnede således med sit brede kildegrundlag mellem to stole. Dens plads her i mellem kan synes diffus, både for dem som betragter møbleringen og for dem, som er en del heraf. Imidlertid er denne placering central for disciplinens selvforståelse som en del af et større, tværvidenskabeligt arbejdsfællesskab.

Der har inden for faget været en bemærkelsesværdig lille interesse i at diskutere teori, både internt og i forhold til verserende teoridiskussioner blandt forhistoriske arkæologer og i andre middelalderarkæologiske miljøer, eksempelvis i Sverige. Det skyldes blandt andet, at udgangspunktet for diskussionerne ikke har følt sig særligt relevant for det danske, middelalderarkæologiske miljø. Det gælder dels i forhold til den paradigmeprægede diskussion af udviklingen fra den normative arkæologi til den processuelle og igen til den postprocessuelle arkæologi, hvor der har været en tendens til at betragte teorier som enten forældede og derfor uinteressante, eller moderne og derfor interessante – og ikke først og fremmest som egnede til at belyse en bestemt problemstilling. Karakteriserende for faget er brugen (men dog ikke eksplicitering) af teorier eller modeller, som er relevante til belysning af bestemte problemstillinger og ikke fastlæggelse på én – altså et postprocessuelt teorisyn (Hodder 2001). I denne ”shopping-model” genkender man således flere elementer af den processuelle arkæologiske metoder i brugen af modeller, procesorienterede undersøgelser og eksperimentelle forsøg.

Dele af diskussionerne har desuden omhandlet problemstillinger, som faget ikke har fundet relevante. Den processuelle arkæologi i dens bastante amerikanske udgave med universelle

love og økologiske funktionalisme var således slet ikke et interessant alternativ til de skriftlige kilder. Det gælder eksempelvis også den kontekstuelle arkæologiske diskussioner om forholdet mellem Ting/materiel kultur og Tekst/skriftlige kilder, som siden begyndelsen af 1980'erne har haft stor gennemslagskraft i eksempelvis det lundensiske, middelalderarkæologiske miljø (eksempelvis Andrén 1997). Når diskussionen føres intenst dér og ikke i Danmark, skyldes det vidt forskellige fagtraditioner, hvor det lundensiske miljø er udsprunget af kunsthistorien, mens det danske miljø fra starten havde en metodisk stærk forbindelse til de skriftlige kilder gennem historikere, som overgik til middelalderarkæologien. Forholdet mellem materiel kultur og skriftlige kilder var således fra starten afklaret som to kildegrupper med forskelligt udsagnspotentiale. Så tidligt som i 1911 diskuterede Kristian Erslev elegant kilderne, herunder ”Fortidslævningerne”, deres kildeværdi og fortolkningen heraf (Erslev 1911); mange diskussioner fra den postprocessuelle arkæologi genfindes her. Heller ikke den forhistoriske arkæologiske opdagelse af symboler kunne overraske middelalderarkæologerne, som længe havde forholdt sig til en righoldig skat af eksempelvis heraldiske våben, kalkmalerier og granitskulpturer.

Fra fagets side har der således været en generel holdning til mange af teoridiskussionerne som ”gammel vin på nye flasker”. Men netop disse redefineringer og iklædninger af en ny terminologi er med til, hele tiden og fra nye vinkler, at definere, afprøve og afklare fagets metodiske og teoretiske grundlag, og i forbindelse hermed afsøges nye forståelser – blandt andet i den forbindelse sker teoriudviklingen. Udviklingen af et teoretisk sprog sikrer desuden, at nye vinkler faktisk kan kommunikeres; ”ny vin på gamle flasker” bliver måske aldrig opdaget. En vigtig opgave for faget må derfor være at få intuition omformuleret til teori, så grundlaget for en aktuel diskurs tydeliggøres.

Middelalderarkæologien er med sine godt 30 år stadig en ung universitetsdisciplin. Selv om faget ved sin oprettelse allerede havde en solid

base, har opbygning af de væsentlige typologier og kronologiske rammeværker stadig en vigtig plads i faget. Der kræves derfor en del pionér-ånd, mange arbejdsfelter ligger stadig åbne for den nysgerrige. På nogle områder er der dog også opnået en viden, som gennem de senere år har gjort det muligt at stille nye spørgsmål til materialet, og belyse væsentlige aspekter af det levede liv, som det afspejler sig i det arkæologiske materiale (eksempelvis Roesdahl 1999 og Roesdahl 2003). Efterhånden som det empiriske grundlag udvides, vil det være en væsentlig arbejdsopgave i fremtiden at udbygge denne viden yderligere og tydeliggøre relationer på tværs af de traditionelt definerede temaer landsbyer, købstæder, kirker og borge, som genfindes i arbejdsgrupper, forskning og undervisning.

Middelalderen er et arbejdsfelt for mange faggrupper, og middelalderarkæologien er i dag en integreret del af denne tværfaglighed. Dette afspejler sig blandt andet i de over 20 år gamle "Tværfaglige Vikingsymposier", som afholdes årligt på skift mellem universiteterne i Kiel, København, Odense og Århus (foredragene udgives af Forlaget Hikuin og Afdelingen), samt Center for Vikingetids- og Middelalderstudier på Aarhus Universitet som blev oprettet i 1996 med 15 involverede fag fordelt på tre fakulteter (se Center for Vikingetids- og Middelalderstudier). Det er dog ingen hemmelighed, at middelalderarkæologiens indtagelse af forskningsrum fra nabolisciplinerne, især forhistorisk arkæologi og historie, ikke altid har stået uanfægtet (eksempelvis Lund 1999).

Kontaktflader

Middelalderarkæologi er et fag, hvor man tidligere kendte hinanden på tværs af årgangene. Situationen har imidlertid ændret sig gennem de sidste 10-15 år. Årgangene er blevet større, og hovedparten af de studerende kender kun de nærmeste årgange, som man har modtaget undervisning sammen med. Udgravninger kan ikke længere opsuge de mange studerende, og den tid er for længst forbi, hvor en gammel skurvogn en regnfuld oktober kan holde faget sammen. For at holde kontakten mellem studerende og fagets kandidater, løst- som fast-

ansatte, blev der i 1987 taget initiativ til oprettelsen af "Middelalder Arkæologisk Forum" (kaldet MAF). MAF afholder det årlige Middelaldertræf på Moesgård. I de senere år har møderne været tematiske, i år var emnet: Affald og affaldshåndtering. MAF står også bag udgivelsen af "Middelalder-arkæologisk Nyhedsbrev" med tre numre årligt. Desuden har MAF siden 1995 udgivet årsskriftet "Anno Domini". Skriftet redigeres af fagets studerende og afspejler på glimrende vis fagets mange arbejdsområder og de studerendes interesser. MAF udgiver desuden i samarbejde med Afdelingen også udvalgte specialeafhandlinger og småskrifter.

Ud over MAF findes en række mere eller mindre emnespecifikke, middelalderarkæologiske fora, som ikke har hjemsted på Afdelingen. De fleste blev oprettet i 80'erne. Ældste er det tværfaglige forum "Land og By", som blev startet 1980 (Madsen 2002) efterfulgt af "Kirkearkæologi i Norden" i 1981 med møde hvert 3. år forskellige steder i Norden, "Byarkæologisk møde" i Ribe 1987 samt "Borgforskerforum" i 1999. Hertil kommer "Landsbypuljen" og "Keramikgruppen", som var virksomme i en periode. "Middelalderarkæologisk Metodenetværk" blev oprettet i 1998 med formålet at styrke fagets metode og teoridebat. Netværket afholder halvårlige fællesmøder med temaer som udgravningsteknik, naturvidenskabelige undersøgelser, singlekontekst registrering, beretningsskrivning, arkæologi og IT, bygningsarkæologi og dokumentation af arkæologiske udgravninger samt kulturlandskab, dels tematiske undergrupper med egen mødefrekvens (se Metodenetværk).

På internationalt plan findes et væld af tematiske såvel som bredt favnede fora, kongresser og tidsskrifter, som er en væsentlig del af fagets netværk. Her kan blandt mange nævnes "Chateaux Gaillard", "Castella Maris Baltici", "Ruralia", "Viking Congress", "Medieval Europe – International Conference of Medieval and Later Archaeology" og "International Medieval Congress". Siden 1990 er der med mellemrum afholdt symposier i "ESTMA – European Symposium for Teachers in Medieval Archaeology".

**Middelalderarkæologi i dag
– Arkæologi i morgen?**

Det er med den nye institutstruktur fra fakultetets side hensigten at foretage en administrativ rationalisering, at fremme et større fagligt samarbejde på tværs af instituttets afdelinger med en større synlighed og koordinering af undervisningsudbud og studieordninger til følge (Juel Jensen 2003).

Efter oprettelsen af storinstitutterne er afdelingsstrukturen kommet under beskydning. Selv om det ikke har ligget som en konkret dagsorden i forbindelse med sammenlægningerne, har en mulighed for en sammenlægning af arkæologifagene i yderste konsekvens naturligvis været drøftet som en mere eller mindre sandsynlig mulighed „engang i fremtiden“. Universitetets nyudnævnte bestyrelse har imidlertid ladet nutiden indhente fremtiden, og afdelingerne fungerer nu i en prøveperiode på 2½ år, hvorefter deres værdi skal evalueres. I hvor høj grad skal/kan de tre arkæologifag samarbejde/samarbejdes? Er Afdeling for Middelalderarkæologi under afvikling – eller udvikling? Faglighederne vil blive diskuteret og sat under stadig pres både internt i afdelingerne imellem og eksternt fra fakultetet. Skabes fagligheder på bachelor i de enkelte arkæologifag for senere på kandidatoverbygningen at blive udfordret i tværfaglighed? Eller skabes faglighederne i en fælles basis, hvor ud fra man senere kan specialisere sig? Indeholdt i den nye studieordning ligger dels en forskydning fra en forsknings- til en mere erhvervsorienteret uddannelse og fra en uddannelse som ”middelalderarkæolog” til en uddannelse som ”middelalderarkæolog med forskellige kompetencer”. Som en del af denne diskussion er en afklaring af fagets fremtidige profil nødvendig. Uanset om afdelingerne bliver bibeholdt og uanset den fremtidige studiestruktur, bør arkæologien bibeholdes som en mangefacetteret disciplin med et delvis fælles fundament i teori og metode.

I forbindelse med de nye strukturer er det relevant at se på mulige udvidelser af fagets arbejdsområder. Flere emner kunne med fordel

Litteratur

Andrén, Anders 1997

styrkes, herunder de antikvariske og administrative aspekter samt Afdelingens ekspertise i bygningsarkæologi. Sidstnævnte kunne være udgangspunkt for en potentiel udvidelse af arbejdsmarkedet for færdige kandidater inden for både den private og offentlige sektor, som har bevarings- og undersøgelsesopgaver i relation til den store bygningsmasse fra middelalder og nyere tid.

Også fagets tidsmæssige afgrænsning op i tid bør overvejes. I praksis har renæssancen længe været et emne for arkæologiske udgravninger og forskning, og også flere specialer fra Afdelingen strækker sig naturligt ind i perioden efter middelalderen. Denne udvikling ses også i andre europæiske lande, hvor faget udvides til også at omfatte renæssancen eller hele den historiske tid. Rammerne for en sådan udvidelse kan som ovenfor antydtes defineres på to måder. Man kan endnu engang vælge at tage udgangspunkt i en historisk periode og udvide arbejdsfeltet med inddragelse af renæssancen, således at reformationstiden bliver udskiftet med indførelsen af Enevælden 1660 som ny, øvre grænse. Eller man kan denne gang tage et metodisk udgangspunkt og udvide fagets ramme, således at også nyere tid kan få en professionel, arkæologisk dækning. I Amerika drives succesfuldt Industriel arkæologi med også gårsdagens levede liv som en interessant del af fortiden. I den nuværende lovgivning i Danmark er fortiden først interessant, når den er over 100 år gammel; dette har nu ikke nogen begrundelse i arkæologiens potentiale. Der kan tales for og imod begge løsningsmodeller. Det vil således ikke være muligt i undervisningen at dække hele periodens kolossale mængde af kulturlevn og kildegrupper. På den anden side vil arkæologien kunne bidrage med mange væsentlige og nye aspekter af kulturhistorien, som ikke kun kan aflæses i de righoldige skriftlige kilder. Det må der tages højde for i fremtidens arkæologi.

Mellan ting och text. En introduktion till de historiska arkeologierna.

Stockholm, Stehag 1997.

Erslev, Kristian 1911
Historisk Teknik: den historiske Undersøgelse fremstillet i sine Grundlinier.
København 1911, 1.udg.

Hodder, Ian 2001
Introduction: A Review of Contemporary Theoretical Debates in Archaeology.
Archaeological Theory Today, s. 1-13.
Cambridge 2001

Juel Jensen, Helle 2003
Den ny universitetslov og fremtiden. Om Humaniora i almindelighed og arkæologi i særdeleshed.
Arkæologisk Forum 8/2003, s. 41-43.

Lund, Niels 1999
Anmeldelse af Dagligliv i Danmarks middelalder – en arkæologisk kulturhistorie.
Fortid og Nutid 1999, s. 558-560.

Madsen, Lennart S. 2002
Land og by i middelalderen – et netværk med 20 års erfaring.
Arkæologisk Forum 7/2002, s. 23-24.

Roesdahl, Else 1997
Dansk middelalderarkæologi – nu og fremover.
Tiltrædelsesforelæsning Aarhus Universitet 11. april 1996
Meta 1997/2, s. 33-47.

Roesdahl, Else (red.) 1999
Dagligliv i Danmarks middelalder – en arkæologisk kulturhistorie.
København 1999.

Roesdahl, Else (red.) 2003
Bolig og familie i Danmarks middelalder.
Højbjerg 2003.

Øvrige kilder

Afd. for Middelalderarkæologi
www.hum.au.dk/midark/

Center for Vikingetids- og Middelalderstudier
www.hum.au.dk/vikingma/

Dansk Arkæologisk Forskerskole
www.hum.au.dk/klasark/daf

Metodenetværk
www.hum.au.dk/midark/metodenet/metodenet.htm

NorFa - Dialogues with the Past
www.dialpast.dk/